

MECMUALARIN TÜKETİM BİÇİMLERİ ÜZERİNE KİMİ TESPİTLER

Some Determinations on Kind of Consuming Magazines

Выводы о Способах Употребления Журналов «межмуа»

Mehmet GÜRBÜZ*

Gazi Türkiyat, Bahar 2013/12: 67-74

Özet: Edebiyat araştırmaları içinde uzun zamandan beri ihmal edilmiş olan mecmualar, son zamanlarda araştırmacıların ilgisini çekmeye başladı. Henüz yeni bir araştırma alanı olan bu konu, araştırmacılar için birçok bilinmezlerle doludur. Bu yüzden pek çok soruya cevap bulunması gerekiyor. Çok fazla değişkenin bulunduğu bu alanda araştırmacılar ilk olarak kendilerine üzerinde uzlaşma sağlanacak bir araştırma yöntemi belirmeye çalışmaktadır. Bunun gibi işin teknik boyutunu ilgilendiren meselelerin yanında, geleneğin oluşum ve gelişim süreçlerini anlamaya yönelik başka sorgulamaların da yapılması gerekiyor. Bu yöndeki bir çaba, kimlerin hangi amaçlarla mecmua tertip ettiğini sorgulamayı zorunlu kılıyor. Bu çerçevede mecmuaların tüketim biçimleri hakkında bilgi sahibi olmak, bu geleneği anlama konusunda yeni imkânlar sunabilir. Yaklaşık olarak –bugüne ulaşabilen– on bin mecmua ve cönk üreten bu geleneğin üretim hacmi düşünüldüğünde dönemin Osmanlı okur-yazarları arasında oldukça yaygın tüketilen bir tür olduğu tahmin edilebilir. Mevcut mecmuaların hangi ortamlarda, kimler tarafından, hangi ihtiyacı karşılamak üzere kullanıldığını tespit etmek, yeni mecmuaların oluşumunu destekleyen etkenleri anlamamıza yardımcı olabilir. Bu çerçevede çalışmamızda mecmuaları kaynak olarak kullanan kimi eserlerdeki kayıtlar üzerinden mecmuaların Osmanlı toplumu içerisindeki tüketim biçimleri araştırılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: mecmua, mecmua üretimi, mecmua tüketimi, bilgi kaynağı

Abstract: The magazines which have been neglected for long time in literature lately attract the attention of researchers. A new area of research yet, the magazines are full of unknowns for the researchers. For this reason, we need to find answers for many questions. First of all, researchers try to determine a research method on which settlement is provided in this area having many variables. In addition to the matters concerning technical dimension of work, one need to question for understanding of creation of tradition and development processes. Efforts regarding this issue force us to question who release magazines for what purpose. In this context, being knowledgeable about kind of consuming the magazines provides us with new opportunities about understanding this tradition. When considering the volume of production of this tradition producing approximately ten thousands of magazine and leather-covered book of poet-singer (in Turkish: cönk) so far, it can be guessed that it is mostly consumed type among the Ottoman literates in that period. It helps us to understand the factors supporting new magazines by determining that the magazines are used in which environments, by whom, for which it meets requirements. In this regard, we try to analyze the kind of consuming magazines in the Ottoman citizens through the records at some works used as a source in our study.

Key Words: magazine (poetry periodical), production of magazines, consumption of magazines, resource of information

Аннотация: Журналы которые многими годами пренебрегались со стороны учёных в литературно- научных соисканиях начали набирать интерес с ихней стороны. Это новая платформа полна многими «загадками» для учёных. Там много вопросов ждущих ответа.

---

* Dr., Bozok Üniversitesi Rektörlüğü, Türk Dili Bölümü, drmehmetgurbuz@gmail.com

На этой платформе много разных измерений, именно из за этого исследователи должны сперва найти метод для наблюдения который даст им обций подход. Наряду с этими техническими проблемами нужно выяснить создание и процесс развития журналов. Этот факт приводит нас к выяснению вопроса кем и с какими целями они создавались. Изученные на этой базе дадут нам знать о способах употребления журналов и одновременно могут открыть новые возможности для изучения. Опираясь приблизительно на десять тысяч журналов которые сохранились до сегодняшнего дня нетрудно сказать, что они были востребованны грамотными людьми Османской Империи. Выяснение вопроса кем и с какой целью и необходимостью они были написаны поможет нам понять для чего нужно поддерживать новые выпуски журналов. Выходя из этой точки зрения журналы будут рассматриваться по литературным данным научных изданий где указаны журналы, таким образом будут выявлены способы употребления журналов.

Ключевые слова: журнал, образование журналов, использование журналов, информационный ключ

Mecmualar, şekil ve içerik özellikleriyle araştırmacıları zorlayan bir yapıya sahiptir. Eldeki hacimli külliyatın hangi yöntemle, nasıl değerlendirileceği, bir mecmuanın bütün bir mecmua geleneği içerisindeki yerinin nasıl tespit edileceği, birbirinden farklı bilimsel disiplinlere yönelik bilgilerin sistematik bir şekilde nasıl ele alınacağı, verilen bilgilerin güvenilirliği konusunda nasıl bir hükme varılacağı gibi meselenin teknik boyutuyla ilgili pek çok soru cevap beklemektedir. Bunun yanında, Osmanlı okur-yazarlarının mecmua karşısındaki tutumlarıyla bu tür eserlere bakış açılarının ve yükledikleri anlamların sorgulanması, bunların dönemin eser üretimi içerisindeki yerlerinin belirlenmesi, üretim ve tüketim şartlarıyla yöntemlerinin tespit edilmesi gibi toplumun kültürel yapısını da irdelemeyi gerektiren sorunlar bulunmaktadır¹.

Selim Sırrı Kuru, problem olarak görülen tam da bu sistemden ve kuraldan uzak oluşlarıyla mecmuaların aslında Osmanlı yazın kültürünü anlamaya yönelik eşsiz kaynaklar olduğu görüşünü savunur:

Aslında metnin mecmuasıyla ilişkisinin edebiyatçıları zorlayan, biraz metnin dışına doğru iten, ancak yazı eyleminin tümüne yönlendiren bir yönü de var. Mecmualar, piyasaya yönelik belli kalıplarla üretilmiş benzeyen, belirlenmiş sayfa düzenlerini ve yazı biçimlerini yansıtan elyazması kitaplardan farklı olarak boyutlarıyla, farklı cinsten kâğıtları bir araya getirişleriyle, değişik sayfa düzenlerine ve yazı biçimlerine yer verişleriyle Osmanlı yazın kültürünü bütünlüğü içinde görmemizi sağlayan eşsiz bir kaynak oluşturuyor. Mecmualar

¹ Bu problemler, mecmualar üzerinde çalışmayı zorlaştırsa da mecmualar geçmişten günümüze bilimsel araştırmalarda bir şekilde kullanıldı. Ancak bu kullanım çoğunlukla eserdeki tek bir metne ya da şahsiyete odaklıydı. Bunun dışında içeriği oluşturan metinlerin birbiriyle ilişkisi genelde irdelenmiyor ve bu metinleri içinde barındıran kitap, yani elyazması cilt, genelde söz konusu edilmiyordu. Bu açıdan mecmua sadece bir kabuk değerindeydi. İçindeki metinleri bir araya getiren kişilerin neden bu metinleri seçtikleri, hangi itkiler altında bunları kaydettikleri sorgulanmıyordu... Aslında başka dillerin elyazması kültürlerinde çokça çalışılan bu eserlerle ilgili yeni yöntemler, yeni yöntemlerle genişleyen ufuklar söz konusu. Bu yazılı kültür kalıtlarını ayrıntılı bir biçimde inceleme yolunda gerekli araçları oluşturmanın zamanıdır artık (Kuru 2012: 22).

üzerlerine eğilenleri edebiyatı artık nesnel ölçütleri içinde değerlendirmeye, metni maddiliğiyle ilişkilendirmeye kışkırtıyor (Kuru 2012: 22).

Böyle bir bakış açısıyla sadece metni değil eseri de maddiliğiyle ele almak, mecmua çalışmalarına yeni açılımlar getirebilir. Meseleye bu açıdan bakarak mecmuaları edebî üretim sürecinin bir nesnesi olarak kabul ettiğimizde, üreticisiyle birlikte üretimin kendisi kadar tüketimi de önem kazanır. Zira bütün üretim biçimleri gibi yazılı eser üretimi de arz-talep dengesi üzerinden yürüyecektir. Bu noktada, cönklerle birlikte günümüze ulaşabilen mecmuaların sayısının yaklaşık on bin civarında olduğu düşünülürse bu tür eserlerin piyasada ciddi bir talep gördüğü ve Osmanlı kültürel hayatı içerisinde önemli bir yerinin olduğu anlaşılır. Bu durumda mecmuaların hangi ortamlarda, hangi amaçlara yönelik olarak kullanıldığı soruları akla gelmektedir. Bu makalede yukarıdaki sorular etrafında mecmuaların tüketim biçimleri araştırılmaya çalışılacaktır².

İlk olarak mecmuaların derlenme amaçlarına bakmak onların işlevleri ve tüketim biçimleri hakkında bilgi verebilir. Ancak pek az mecmuada, derleyeninin eseri meydana getirme amacını ve yöntemini anlattığı sebab-i telif bölümünün olması, bu konuda genel bir çıkarım yapmayı zorlaştırmaktadır. Yine de mevcut ifadelerle bakarak müretteplerin eserlerini kişisel amaçlarla ya da toplumsal hedeflere yönelik olarak derledikleri söylenebilir. Bazı mürettepler, eserlerin ve eser sahiplerinin, dolayısıyla da kendilerinin, unutulmasını engellemek maksadıyla mecmua tertip ettiklerini ifade ederler³. Burada amaç, hatırlatmak ve hatırlanmaktır. Bazıları içinse amaç, insanların eğitimine katkıda bulunmaktır⁴.

² Mecmuaların değişken şekil ve içerik özellikleri dolayısıyla ne kadar ölçüye ve kalıba sokulamaz olduğu, konu üzerinde çalışanların malumudur. Denilebilir ki; her mecmua, tamamen mürettibin kişisel zevkince belirlenmiş olan yeni ve farklı bir formda üretilmiştir. Eserin içeriğinin ne olacağı, şekil özellikleri bakımından nasıl tasarlanacağı tamamen mürettibin tercihine bağlıdır. Bu değişkenlik mecmuanın amacı için de geçerli olabilir ve her mecmua mürettibi derlemesini farklı bir amaçla yapmış olabilir. Hâl böyle olunca bütün mecmuaları kuşatacak bir tanımlama yapmanın, amaç belirlemenin veya tüketim biçimi tespiti yapmanın mümkün olup olmadığı sorusu başlı başına bir problemidir. Bizim burada yapmaya çalıştığımız şey bulabildiğimiz sınırlı sayıdaki örneğin işaret ettiği sonuçları ortaya koymaktır. Ancak bu sonuçlar her mecmua için geçerli olmayabilir.

³ Tekirdağlı Şehrî, mecmuasını böyle bir amaçla hazırladığını belirtir:

*Bâğdur sanki bu mecmû'a-i pâk
Tâze mazmûnları [san] mîve-i ter
Nahl-bendân-ı ma'ânî Şehrî
Eylemiş her biri [bir] arz-ı hüner
Bu fakîrün dahi bu bâğ içre
Bir kalem işlemeşi kalsın eser (Bardakçı 2002: 18)*

⁴ Örneğin Bursalı Mehmed Tâhîr, 1910 yılında hazırlamış olduğu *Müntehabât-ı Mesâri' ve Ebyât* adlı mecmuasının başında, eserini oluşturma gayesini "Osmanlı Türkçesi tahsiline yeni başlayan vatan evlatlarına ve ecnebilere ahlaka, edebe, hikmete dair birtakım bilgileri şiir yoluyla vermek" şeklinde açıklamıştır (Bursalı Mehmed Tâhîr 1997, 1-2). Ayrıca mecmuaların öğretici yönlerinin olup olmadığını araştırmak maksadıyla yaklaşık beş yüz mecmua üzerinde yapılan bir çalışmada mürettibin kendisi için tuttuğu notların yanında şairlere ve genel okuyucuya bilgi verme çabasında olduğu tespit edilmiştir. Bu çerçevede kelimelerin ebced

Kimi müretteplerse gelecekte ihtiyaç duyacağı bilgileri kayıt altına almak gibi tamamen kişisel nedenlerle derleme yaparlar⁵. Örneğin; Ahmed bin Musa adlı bir mürettep, mecmuasını ileride “her ne müşkil” ile karşılaşılırsa halinde kullanmak üzere tertip ettiğini söyler (Kafadar 2012: 48). Bu ifadelerden mürettebin mecmua tertibindeki öncelikli amacının gerekli bilgiyi depolamak olduğu anlaşılır.

Bu amaçla hazırlanmış pek çok mecmua olduğu muhakkaktır. Mecmua mürettepleri, eserlerinin sayfaları arasına hastalandıklarında hazırlamak üzere ilaç terkipleri yazarlar, gerektiğinde kullanmak üzere kendilerince önemli ağızlardan duydukları veya kitaplardan okudukları duaları kaydederler. Yine gerektiğinde hatırlamak üzere yaşanan önemli hadiseleri, alacak-verecek hesaplarını, ailevi meseleleri vb. not ederler. Aynı şekilde bir kadı namzedi, mesleğine başladığında bakacağı davalarda başvuru kitabı olarak kullanmak amacıyla örnek fetvaları derleyerek fetva mecmuası (Ayrıntılı bilgi için bkz. Özen 2012), bir kâtip adayı ileride kullanacağı yazışma kalıbını bulmak için münşeât mecmuası oluşturur. Bu gibi örneklerde mecmualar kişisel kullanım için hazırlanmış gibi görünse de mevcut içerik pekâlâ aynı alana ilgi duyan başkaları için de kullanılabilir durumdadır. Hangi amaçla oluşturulmuş olursa olsun mecmualar içlerindeki bilginin niteliğine göre okuyucu bulmuştur.

Bazı eserlerdeki kayıtlar, mecmuaların bireysel kullanım dışında, sohbet meclisleri gibi ortamlarda kitlesel olarak da tüketildiğine işaret eder⁶. Kethüdazade Mehmed Arif Efendi (d. 1180/1767 – ö. 1265/1849)’nin yaşadığı dönem Osmanlı toplumuna ayna tutacak nitelikteki *Menakıbnâme*’si bu konuda fikir verebilecek niteliktedir⁷. Kethüdazade, görüşlerini sunarken *Ravzatü’l-Ahbâb*, *Siyer-i Veysî*,

değerlerini içeren listeler, farklı dillerden kelimelerin ya da deyimlerin anlamlarını barındıran kayıtlar, şairleri yetiştiren bir okul olarak da görülebilecek nazireler, şiirde kullanılabilecek redif ya da mazmunlara ait listeler, aruz ve belagat terimleri gibi edebî terminolojiyi öğretmeye yönelik değişik türlerdeki metinler, çeşitli kişilerin hayat hikâyelerine ilişkin biyografik kayıtlar, okuyucuyu karakter ve meslek bakımından yetiştirmeyi amaçlayan nasihatname türündeki anlatılar gibi çok farklı alanlardan kayıtların tutulduğu görülmüştür (bkz. Koncu vd. 2012).

⁵ Son dönemde bir derleme yapan Recâizâde Ahmed Cevdet (ö. 1831), şahsî sanat zevkini tatmin etmek amacı güden bir anlayışla eserini meydana getirmiştir (Bkz. Recâizâde Ahmed Cevdet, 1998).

⁶ Tatjana Paić-Vukić, Bosna mecmuaları üzerine yaptığı araştırmasında mecmuaların kullanımlarının özel alanla sınırlı kalmadığını gösteren çok sayıda işaretin mevcut olduğundan bahsetmektedir. Genellikle küçük ve karton ciltli olan mecmuaların sahipleri tarafından çok çeşitli yerlere götürüldüğünü belirtir. Bir metnin “şu veya bu kişinin mecmuasından istinsah edildiğini” belirten ifadelerden birbirini tanıyan kişilerin birbirlerine kitap ödünç verdikleri çıkarımını yapar. Yine diğer el yazmaları gibi mecmuaların da miras devrindeki açık artırmalarda veya başka vesilelerle alınıp satılmasının yaygın olduğunu belirterek mecmuaların dolaşım biçimlerine gönderme yapar (Paić-Vukić 2012: 67).

⁷ Bu eser, esas itibarıyla Kethüdazade’nin öğretilerine ve yaşam biçimine odaklandığı için “menakıb” olarak adlandırılmakla birlikte tasavvuf, tarih, edebiyat gibi farklı alanlardan derlenmiş içeriğiyle ve bu malzemenin takdim ediliş biçimiyle bir mecmua görünümündedir. Bu özelliklerinden dolayı yayına hazırlayanların da eseri bir şablona oturtmakta zorlandıkları görülmektedir: “Eser bu hâliyle özgün bir-nitelik arz etmektedir. Muhteviyatındaki kısmî tarihî olayları nakletmesi sebebiyle bir tarih kitabı diyebiliriz. Ancak olaylar herhangi bir kronolojik sıra gözetilmeden bölük pörçük ve insicamsız, nadiren tarihî verilere de aykırı olarak nakledilmektedir. Yine eser içerisindeki Arapça, Farsça, Türkçe kasideler, şiirler, tarih beyitleri sebebiyle

Menâkıb-ı Murtazaviyye gibi siyer kitapları yanında; Sa'dî Şirâzî (ö. 691/1292)'nin *Gülistan*, Kınalızade'nin *Ahlâk-ı A'lâî* benzeri din eğitime ve ahlaka dair eserlere; *Tuhfe-i Vehbî*, *Sübha-i Sıbyân* gibi dilbilgisi kitaplarına atıfta bulunur. İhvana hitap ederken Müstakimzâde'nin mecmuası başta olmak üzere çeşitli mecmualardan da alıntılar yapar. Ayrıca eserin oluşum sürecinde de mecmuaların kaynak olarak kullanıldığı görülür⁸ (Emin Efendi 2009: 247-249). Bir sohbet meclisinde, Osmanlı kültürel hayatı için oldukça önemli oldukları bilinen eserlerin yanında mecmuaların da kaynak olarak kullanılması, onların tüketim biçimlerini anlamamız için önemli bir veridir. Bu örnek, mecmuaların bir yandan oluşum sürecinde toplumun gündelik yaşantısından beslendiğini, diğer yandan da yine aynı gündelik hayat içerisinde onu üreten mahfillerde tüketildiğini gösterir. Bu durumu mecmuanın müretteple birlikte bizatihi hayatın ve gündelik yaşamın içerisinde olan bir eser olmasıyla açıklamak mümkündür. Nasıl ki insanın yaşama becerisi, birbirinden çok farklı alanlara ait bilgi, beceri ve deneyim gerektiriyorsa gündelik yaşamında derleyiciye eşlik eden mecmua da aynı nitelikteki kayıtları içerecektir. Hasta olduğunda kullanmak üzere bir reçete kaydedecek, hoşuna giden bir mısra, bir beyit yahut bir şiir duyduğunda aynı güzel duyguları tekrar yaşamak için onları eserine alacak, şaşırtıcı bir hadiseye şahit olduğunda ileride hatırlamak üzere bir sayfaya yazıverecektir (Gürbüz 2012: 101-102). Oluşturulan bu birikim de ihtiyaç duyulduğunda kullanılacaktır. Bu şekilde derleyicisinin yaşamında ona eşlik eden mecmualar, bir taraftan üretilirken aynı zamanda tüketilmeye devam etmiştir.

Sözlü kültürün dolaşım ve taşınma aracı durumundaki mecmualar, kimi zaman başka eserler için kaynak olarak kullanılmıştır. Mecmuaların oluşum sürecinde başka mecmuaların kaynak olarak kullanıldığı biliniyorsa da⁹ bu durumu, kaynak kullanmaktan ya da daha doğru bir ifadeyle kullandığı kaynağı belirtmekten kaçınan Osmanlı müelliflerinin kendi ifadeleri üzerinden doğrulamak önemli bir aşamadır. Bulabildiğimiz örneklerimize göre özellikle tezkire yazarları şiir örnekleri için mecmualara müracaat etmiştir. Kâfzâde Fâizî, tezkiresinin Yaverizâde Kâbilî Çelebi maddesinde, şairin mecmuasını gördüğünü ve örnek beyitleri oradan aldığını söyler (Kâfzâde Fâizî (tsz): 88b). Ali Emirî Efendi, *Tezkire-i Şuara-yı Amid'de Refî-i Kâlâyî'nin ilk mahlası olan "Gâyûr" maddesinde şair hakkında bilgi verirken şairin mahlas değiştirdi ise de mecmualarda bu mahlas ile birçok eserin kaldığını belirterek gördüğü bir edebî mecmuada şairin kendi el yazısı ile kaydettiği ve Gayuri-i Amidi mahlasını*

edebiyat kitabı (divan) da diyebiliriz. Aslında herhangi bir güncel olayı açıklarken, yorumlarken tarihi nokteler, yerine göre okunan beyitler, yardımcı unsur olarak kullanılmaktadır (Emin Efendi 2009: 45)."

⁸ Bu alıntılar içerisinde çeşitli şiirler ve tarihler yanında Dergâhname, İstanbul tekkeleri listesi, Tertib-i Suver-i Kur'aniyye, Haşim Baba Dergâhı şeyhleri listesi, Nahîfî'nin Koca Mustafa Paşa Dergâhı şeyhleri için yazdığı güfte, Hoca Neşet Efendi Biyografisi, Abdulkadir Geylanî ve Mevlana Celaleddin Rumî'nin neslini gösteren metinler bulunmaktadır (Emin Efendi 2009, 44).

⁹ Zeynep Altok, nazire mecmuaları üzerine yaptığı çalışmasında bu düşünceyi daha ileriye taşıyarak Edirneli Nazmî'den sonraki nazire mecmualarının birbirleriyle benzeştiğini, içeriklerinin birbirinden alındığını ve zamanla diğer mecmua müretteplerince geliştirildiği görüşünü dile getirir (Altok 2012: 152-153).

taşıyan birçok beyit ve gazelinin bulunduğu bilgisini verir (Yılmaztürk 1999: 54). Şefkat, Enderunlu İbrahim Nâşid'in *Müntehabât-ı Eşâr* adlı şiir mecmuasını tezkire haline getirmiş, tezkirenin biyografilerinde *Silahdarzâde Tezkiresi'*nden yararlanmıştır¹⁰. Esrar Dede, tezkiresini yazarken başta Sâkîb Dede'nin *Sefîne-i Nefise-i Mevleviye'si*, Şahidî Dede'nin *Gülşen-i Esrar'ı*, Nâyî Osman Dede'nin *Mecmua'sı* olmak üzere yazılı Mevlevî kaynaklarından ve şairler hakkında Mevlevî çevrelerinde dolaşan sözlü anlatılardan, *Âşık Çelebi* ve *Hasan Çelebi Tezkiresi* ile diğer şuara tezkirelerinden faydalanmıştır (İsen vd. 2009: 126). Süleyman Solmaz da bir tezkire yazarının şair biyografilerini hazırlarken başka kaynakların yanında mecmualardan da yararlandığını belirtir (Solmaz 2005: 16).

Divan şiiri geleneğinin son temsilcilerinden olan Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Türkçe, Arapça, Farsça dillerinde pek çok şiiri bulunmasına rağmen hayattayken bir divan tertip edememiştir. Ölümünden sonra öğrencilerinden Tırnakçızade Ziver Bey ve dostları tarafından şiirleri çeşitli mecmualardan derlenerek bir divan nüshası oluşturulmuş ve bu nüsha basılmıştır (Çınarcı 2007: 7-8). Örnekleri günümüzde ve her dönemde görülen bu tarz bir yararlanma biçimi, mecmuaların metin neşrine katkısıdır.

Mecmuaların kaynak olmanın ötesinde, eleştirel eserler olarak da kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bu türden örneklerde, bir şairin şiirlerinin mecmualarda bulunup bulunmaması üzerinden onun toplum nezdindeki değeri ve beğenilmişlik düzeyi hakkında çıkarımlar yapıldığı görülür *Ahdî Tezkiresi'*nde şairliği çok da güçlü olmadığı anlaşılan Sihri-i Üskübî'nin bu durumuna delil göstermek için şiirlerinin mecmualara kaydedilmediği belirtilir¹¹. *Âşık Çelebi*, Bahârî maddesinde şairin tarih düşürmede usta olduğunu belirterek bunun delili olarak zamanında divanların ve mecmuaların onun tarihleriyle dolu olduğunu kaydeder (Kılıç 2010: 435). Yine *Âşık Çelebi*, Üsküplü Niyâzî (öl. H. 944/M. 1537)'nin murabballarının gazellerinden daha başarılı olduğunu ifade etmek için murabballarının mecmuaların çoğunda kayıtlı olduğunu ve hemen bütün meclislerde okunduğunu belirtir¹².

Faik Efendi, mecmuasında Sâlim'den sonra tezkire yazan şahısları ve Vakanüvis Esad Efendi'nin Sürûrî'nin tarih mecmuasını zeyl etme yolundaki çabalarını yetersiz ve başarısız bularak eleştirir, kendisini de "hasûd ve gaddar" olarak niteler.

¹⁰ Şefkat, Vezir Yahya Paşazade Ali Bey'in bir toplantısında, 1792 (H. 1206) yılında ölen İbrahim Nâşid Bey'in topladığı *Müntehabât-ı Eşâr*'dan söz edilirken, bu şiirlerin şairleri hakkında bilgi toplayarak bir tezkire hâline getirmeyi önerdiği ve Ali Bey'in emri üzerine bu tezkireyi yazdığını, eserine eski şairleri almayıp Sultan I. Mahmud devrinden, yani 1730 (H. 1143) yılından sonraki şairleri aldığı açıklamıştır. Buna göre *Şefkat Tezkiresi'*ndeki şairlerle ilgili bilgiler Şefkat'e; şiir örnekleri ise İbrahim Nâşid Bey'e aittir (İsen vd. 2009: 133).

¹¹ Egerçi sâir şuarâ gibi zırafâ mâbeyninde bî-hüccet meşhûr ve mecmua-i şuarâda fezâyille şi'ri mestur olmamış... (Solmaz 2005: 178).

¹² "Tarz-ı gazelde yedi yoğ idi ammâ murabba'larda mümâreseti çoğ idi. Ekâbir ü a'yân mecmâ'ı olan encümlerde ve zürefâ sohbeti olan sahrâ vü çemenlerde sûfiler semâ'ında ve muganniler ictimâ'ında Niyâzî murabba'ları okındı... Gazeliyyâtı gayr-ı meşhûr ammâ murabba'âtı ekser-i mecmû'alarda mesturdur (Kılıç 2010: 928)."

İbnülemin Mahmud Kemal İnal da onun Esad Efendi'nin kişiliğine yönelik eleştirisini acımasız ve isabetsiz bulur¹³.

Bu kayıtlar, Osmanlı okur-yazarlarının kültürel yaşamında mecmuaların önemli bir yer tuttuğunu ortaya koyar. Söz konusu kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla o dönemde şairlerin mecmualara girmiş olması onların halk arasına şöhret bulduğuna ve yaygın okunduğuna delalet eder.

SONUÇ

Derlenme biçimleri ne olursa olsun mecmuaların temel amacı, gelecekte gerekli olacağı varsayılan bilgilerin kaydedilmesidir. Derleyen bizzat kendisi için hazırlamış da olsa derleme sürecinin sonunda ortaya çıkan içerik, bir şekilde herkese ya da özel ilgi alanlarına yönelik olarak belli bir zümreye hitap edecek niteliktedir. Bu çerçevede genel olarak mecmuların fayda prensibi doğrultusunda geleceğe yönelik olarak hazırlanmış eserler olduğu düşünülebilir. Bu söylem üzerinden mecmuaların geleceğe yönelik kaygılarla üretildiğini iddia etmek, bunların yine aynı amaçlar doğrultusunda tüketildiğini ispat etmeyi gerekli kılar.

Makalemizde mecmuları kaynak olarak kullanan ya da bir mecmuadaki bilgiye gönderme yapan örnekler üzerinden bu tür bir sorgulama yapmaya çalıştık. Kaynakların delaletiyle mecmuaların sözlü kültür mekânlarında kitlesel olarak tüketildiğini gösteren somut emareler bulduk. Bunun dışında pek çok mecmua türünün dönemin Osmanlı okur-yazarları tarafından bilgi kaynağı olarak kabul gördüğüne işaret eden örneklerle rastladık. Şiir mecmualarının kaynak olmanın ötesinde şairin ve eserin edebiyat tarihindeki yerini tespit etmeye yönelik eleştirel kaynaklar olarak kullanıldıkları tespit ettik.

Mecmuaların tüketim biçimleri hakkında bilgi sahibi olmak, yeni mecmuaların oluşumunu anlamaya yönelik ipuçları verebilir. Eser üretimi arz-talep dengesi üzerinden yürüyorsa mecmuaları kimlerin talep ettiğini ve bunların hangi ortamlarda, ne şekilde tüketildiğini anlamak, derleyicileri yeni mecmua üretmeye iten nedenlerin anlaşılabilmesinde yeni ufuklar açabilir.

¹³ "Herkesin mesâlibinden bahsetmek i'tiyâdında olan Süleyman Fâ'ik Efendi mecmû'asında der ki: "Tezkire-i Sâlim'den sonra birkaç kimesne tezkîretü's-su'arâ cem'ine şurû' eylemiş ise de mükemmel olmayup cümlesi nâkis ve râbitasız olmakla i'tibara şâyân değildir. Vak'anüvis Sahnâf Şeyhi-zâde Es'ad Efendi, Surûrî'nin tevârih-intihâb mecmû'asını tezyîl ve o münâsebetle su'arânun ekserinin terceme-i hâllerini tezkîr ve tekmîle sa'y etmekte ise de terâcim-i eslâfa 'adem-i vukûfu cihetiyle ekserî yanlış tahrîr etmekte olduğunu işitiyorum... Kavl-i mücerred, isbât-ı hakikat edemez. Bâhusûs Süleyman Efendi kendi bahsettiği her zâta bir kusûr isnâd etmek i'tiyâdında olduğundan Es'ad Efendi'nin gaddarlığına dair sözü de ihtiyatla telakkî olunur (İnal 1999: 324'ten aktaran Oğraş (tsz): 10-11)."

KAYNAKÇA

- ALTOK, Zeynep (2012), "Nazire Mecmûalarına Tarihselci Bir Yaklaşım", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 135-155.
- BURSALI MEHMED TÂHİR (1997), *Müntehebât-ı Mesâri' ve Ebyât*, (Haz. O. Kemal TAVUKÇU), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- ÇINARCI, M. Nuri (2007), "Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey'in Tezkiretü'ş-Şuarâ'sı ve Transkripsiyonlu Metni", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep Üniversitesi.
- EMİN EFENDİ (2009), *Osmanlı Hayatından Kesitler - Menâkıb-ı Kethüdâzâde El-Hac Mehmed Ârif Efendi*, (Haz. Hasan GÜRKAN, Hür Mahmut YÜCER), İstanbul: İnsan Yayınları.
- GÜRBÜZ, Mehmet (2012), "Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 97-113.
- İŞEN, Mustafa – KILIÇ, Filiz – AKSOYAK, İsmail Hakkı – EYDURAN, Aysun – DURMUŞ, Mustafa (2009), *Şair Tezkireleri*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- KAFADAR, Cemal (2012), "Sohbete Çelebi, Çelebiye Mecmua", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 43-52.
- KÂFZÂDE FÂİZİ (tsz), *Zübde'tü'l-Eş'âr*, Ankara Milli Kütüphane, Yz A 679.
- KILIÇ, Filiz (2010), *Meşâ'irü'ş-Şu'arâ - İnceleme-Metin*, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü.
- KONCU, Hanife – ÇAKIR, Müjgan (2012), "Şairleri Yetiştiren Bir Kaynak Olarak Mecmûa", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 117-134.
- KURU, Selim Sırrı (2012), "Mecmûaların İçine, Edebiyatın Dışına Doğru...", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 17-29.
- OĞRAŞ, Rıza (tsz), *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endüz'u (İnceleme – Metin)*, E-Kitap, Kültür Bakanlığı, Ankara, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/dosya/1-219113/h/bahce.pdf>(27.12.2012)
- ÖZEN, Şükrü (2012), "Genel Özellikleri Açısından Osmanlı Fetva Mecmûaları", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 325-360.
- PAIĆ-VUKIĆ, Tatjana (2012), "Bosna Mecmûalarına Bir Yaklaşım", *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları VII, Mecmua: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, (Haz.: Hatice AYNUR, Müjgan ÇAKIR, Hanife KONCU, Selim S. KURU, Ali Emre ÖZYILDIRIM), İstanbul: Turkuaz Yayınları, 53-71.
- RECÂİZÂDE AHMED CEVDET (1998), *Nevâdirü'l-Âsâr Fî Mütâla'ati'l-Eş'âr*, (haz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu-Mehmet Sarı), Ankara: Anıl Matbaası.
- SOLMAZ, Süleyman (2005), *Ahdî ve Gülşen-i Şu'arâ'sı (İnceleme – Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- YILMAZTÜRK, Hasan (1999), "Esâmî-i Şu'arâ-yı Amid", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi, İstanbul.